

เอกสารโบราณตำรายาในภูมิภาคตะวันตก

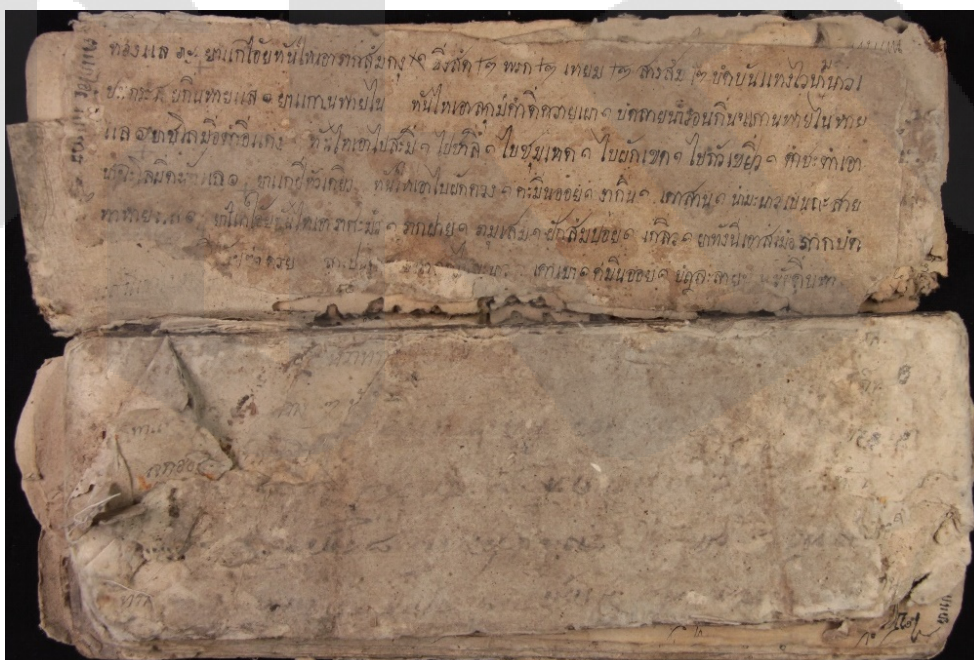
ดอกรัก พยัคศรี¹

เอกสารโบราณตำรายาในฐานะข้อมูลฯ

ฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย ได้สำรวจ รวบรวม สำเนาดิจิทัลเอกสารโบราณในภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทยเพื่อศึกษา และเผยแพร่ข้อมูลให้ผู้สนใจนำไปศึกษาต่อยอดความรู้ ปัจจุบันฐานข้อมูลฯ มีสำเนาเอกสารโบราณทั้งสิ้น 339 รายการ

สำเนาดิจิทัลเอกสารโบราณทั้ง 339 รายการ มีหลายหมวดหมู่เรื่อง โดยพบเรื่องเกี่ยวกับตำราเวชศาสตร์ถึง 148 รายการ และเป็นเรื่องอื่นๆ เช่น กฎหมาย ธรรมคดี วรรณกรรม ฯลฯ จำนวน 191 รายการ จากจำนวนนี้ชี้ให้เห็นว่า เอกสารโบราณในเขตภาคตะวันตกมีการบันทึกเกี่ยวกับตำราเวชศาสตร์หรือตำรายามากกว่าเรื่องอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกับฐานข้อมูลรายชื่อวรรณกรรมท้องถิ่นภาคตะวันตกที่มีชื่อวรรณกรรมตำรายามากที่สุด และแนวโน้มการเก็บข้อมูลสำเนาดิจิทัลเอกสารโบราณทั่วภาคตะวันตกก็น่าที่จะได้ข้อมูลประเภทตำรายามากกว่าหมวดเรื่องอื่น

เอกสารโบราณเกี่ยวกับตำราเวชศาสตร์ที่พบและทำสำเนาดิจิทัลแล้วจำนวนทั้งสิ้น 148 รายการนั้น ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นเอกสารที่ครบสมบูรณ์ในทุกรายการ มีเป็นบางรายการเท่านั้นที่เอกสารอยู่ในสภาพครบถ้วนสมบูรณ์ แต่มีอีกไม่น้อยเช่นกันที่อยู่ในสภาพชำรุด ไม่ครบเล่ม ฉีกขาด แฉกกัดแทะ ฯลฯ

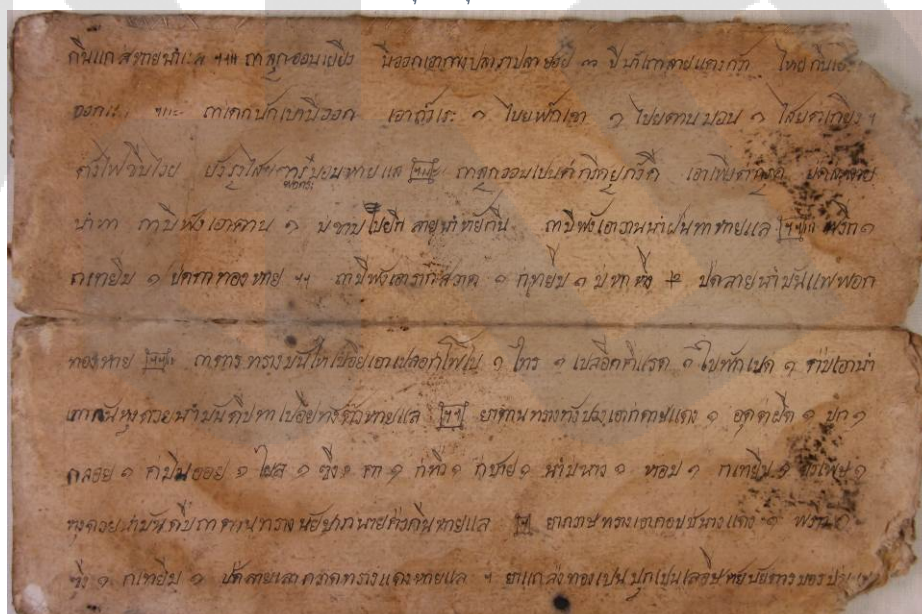
ภาพ 1 NPT004-023 ตำรายา (ชำรุดมาก) ฉบับพิพิธภัณฑสถานบ้านตลادن้าวัดลำพญา อ.บางเลน จ.นครปฐม

¹ นักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).

นอกจากนี้ยังพบตำรายา หรือตำรับยาสมุนไพร ปะปนอยู่กับเอกสารโบราณในหมวดอื่นๆ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์ กฎหมาย วรรณคดี ฯลฯ เมื่อมีการเขียนเรื่องใดเรื่องหนึ่งจบแล้ว แต่มีหน้ากระดาษเหลือก็จะจดบันทึกสูตรยาสมุนไพรต่างๆ ลงไป ในส่วนของหน้าปลายบ้าง หรือแทรกอยู่ในเนื้อหาอื่นๆ บ้าง

ภาพ 2 NPT004-078 สุนันทกุมาร ฉบับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดสุทัศน์ อ.บางเลน จ.นครปฐม
ด้านหนึ่งเป็นเรื่อง สุนันทกุมาร ด้านหนึ่งเป็นตำรายา

เอกสารโบราณตำรายาในภูมิภาคตะวันตก มีเนื้อหาและการจัดหมวดหมู่ค่อนข้างจะเกี่ยวข้องกับคัมภีร์ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง ทั้งตำรับยา หมวดคัมภีร์ การใช้สมุนไพร การเรียกชื่อโรค ชื่อยา ชื่อสมุนไพร ฯลฯ เสียมาก เนื่องจากคัมภีร์ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวงเองนั้น เกิดขึ้นจากการรวบรวมเอกสารโบราณตำรายาตามที่แตกต่างกันแล้วนำมาชำระ ตรวจสอบใหม่เรียกว่า “คัมภีร์แพทย์ฉบับหลวง”

คัมภีร์แพทย์ฉบับหลวง ได้รับการยอมรับจากแพทย์หลวงผู้เชี่ยวชาญ มีการรับรองว่าเป็นตำรับที่ถูกต้อง สามารถนำไปประกอบยารักษาได้จริง จึงได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน ประชาชนทั่วไป โดยฉบับที่ตีพิมพ์แล้วมีเนื้อหาคัมภีร์ค่อนข้างครบถ้วน มีดังนี้

1. ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง (เอกสารต้นฉบับลายมือ)
2. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์
3. ตำราการแพทย์ไทยเดิม
4. เวชศาสตร์วิวัฒนาการ ตำราแพทย์แบบเก่า เล่ม 1-5

ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง

ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เป็นเอกสารต้นฉบับที่หอสมุดแห่งชาติจัดพิมพ์ขึ้นในโอกาสสมโภชฉลองพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 พิมพ์โดยวิธีถ่ายภาพจากต้นฉบับหนังสือสมุดไทย จำนวน 30 เล่ม เนื้อหาเป็นตำราสมุนไพรพื้นบ้านที่กระจายอยู่ตามต่างๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริให้รวบรวม และชำระสอบสวนตำรับคัมภีร์แพทย์ที่ใช้กันอยู่ให้ถูกต้องดี และจัดสร้างขึ้นใหม่เป็น “คัมภีร์แพทย์ฉบับหลวง”

พระคัมภีร์ในตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 นั้น² มี 15 คัมภีร์ ได้แก่

1. คัมภีร์กระษัย มี 2 เล่ม
 - เล่ม 1 ว่าด้วยลักษณะกระษัย ตั้งแต่กระษัยล้นจนถึงกระษัยดาน(มียาแก้)
 - เล่ม 2 ว่าด้วยกระษัยทัน จนถึงลักษณะกระษัย 4 ประการ(มียาแก้)
2. คัมภีร์ดักกศิลา มี 2 เล่ม
 - เล่ม 1 ว่าด้วยเมืองดักกศิลาเกิดความไข้ จนถึงไข้ 3 ถดู
 - เล่ม 2 ว่าด้วยประเภทไข้ทั้งปวง จนถึงยาแก้ไข้ตามนานปี
3. คัมภีร์ธาตุวิภังค์ มี 2 เล่ม
 - เล่ม 1 ว่าด้วยลักษณะธาตุของบุคคล จนถึงอาการธาตุพิการตามถดู
 - เล่ม 2 ว่าด้วยยาแก้พิษที่เกิดจากธาตุพิการ จนถึงเรื่องพิษยาตามถดู
4. คัมภีร์ประณมจินดา มี 11 เล่ม ตั้งแต่เล่ม 1, 3 – 12 ไม่พบเล่ม 2
 - เล่ม 1 ว่าด้วยพรหมบุโรหิต จนถึงลักษณะครรภ์ประสูติ
 - เล่ม 3 ว่าด้วยลักษณะสตรีที่ชั่ว ยาประจุ และยาบำรุงโลหิต จนถึงกำเนิดโรคทาง 9 จำพวก(มียาแก้)
 - เล่ม 4 ว่าด้วยโรคของกุมารกุมาริ แม่ซื้อ จนถึงกำเนิดชางน้ำนม(มียาแก้)
 - เล่ม 5 ว่าด้วยกำเนิดชางสกอ จนถึงอาการไข้ของกุมารกุมาริ(มียาแก้)
 - เล่ม 6 ว่าด้วยยาชางสำหรับกุมารกุมาริ จนถึงกุมารเกิดวันจันทร์มีชางน้ำเป็นเจ้าเรือน
 - เล่ม 7 ว่าด้วยลักษณะชางสกอ กำเนิดชางกระดัง จนถึงกุมารเกิดวันจันทร์มีชางน้ำเป็นเจ้าเรือน
 - เล่ม 8 ว่าด้วยลักษณะชางฝ้าย จนถึงกุมารเกิดวันพุธมีชางสกอเป็นเจ้าเรือน

² กรมศิลปากร, ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 3, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2555), 16-17.

เล่ม 9 ว่าด้วยลักษณะซางซาง จนถึงกุมารเกิดวันจันทร์ มีซางโจรเป็นเจ้าเรือน

เล่ม 10 ว่าด้วยยาแก้ซางโจรตานขโมย

เล่ม 11 ว่าด้วยซางเจ้าเรือน 7 จำพวก จนถึงไข้ประจำซางเจ้าเรือน (มียาแก้)

เล่ม 12 ว่าด้วยยาแก้ตานโจร จนถึงลักษณะตานโจรซึ่งเกิดจากราตุพิการ

5. คัมภีร์แผนนวด มี 2 เล่ม

เล่ม 1 ว่าด้วยตำแหน่งที่ใช้กดหรือนวดรักษาโรคและลมที่เกิดตามร่างกาย มีแผนภาพรูปคนแสดงประกอบ

เล่ม 2 ว่าด้วยลักษณะของส่วนต่างๆ ในร่างกายจนถึงทำนายยามยาตรา

6. พระตำหรับแผนฝีดาษ มี 3 เล่ม

เล่ม 1 ว่าด้วยภาพแผนฝีดาษ 12 เดือน จนถึงลักษณะฝีต่างๆ

เล่ม 2 ว่าด้วยพระตำราประสะฝีทั้งปวง จนถึงไล่ไส้

เล่ม 3 ว่าด้วยตำรายาฝี จนถึงวิธีการที่แพทย์จะรักษาฝีดาษ

7. คัมภีร์มรณญาณสูตร มี 2 เล่ม แต่ไม่พบเล่ม 1

เล่ม 2 ว่าด้วยธาตุพิการตามฤดู และธาตุแตก 10 ประการ

8. คัมภีร์มหาโชติรัต มี 3 เล่ม แต่ไม่พบเล่ม 1

เล่ม 2 ว่าด้วยยาขับโลหิต ยาบำรุงโลหิต จนถึงประเภทโลหิตระดูสตรี

เล่ม 3 ว่าด้วยลักษณะโลหิตปกติโทษ บอกราก และยาแก้

9. คัมภีร์มูจฉาปักขันทิกา ว่าด้วยโรคทูลาวะสา 32 จำพวก แสดงอาการและบอกยาแก้

10. คัมภีร์โรคนิทาน ว่าด้วยโรคที่เกิดจากราตุต่างๆ บรรยายถึงอาการและบอกยาแก้

11. คัมภีร์สรรพะลักษณะสรรพคุณ มี 3 เล่ม แต่ไม่พบเล่ม 1

เล่ม 2 ว่าด้วยสรรพคุณแห่งโอสถ เริ่มตั้งแต่ตรีผลา อบเชย

เล่ม 3 ว่าด้วยสรรพคุณแห่งโอสถต่อจากเล่ม 1 เริ่มตั้งแต่น้ำมันโค จนถึงรากปล้องป่า และกล่าวถึงมหาพิกัต

12. คัมภีร์อุทรโรค ว่าด้วยลักษณะของอุทรโรค 18 ประการ

13. พระคัมภีร์ชวตาร ว่าด้วยลมอุทอังคมาวต และลมโอทังคมาวต(มียาแก้) จนถึงว่าด้วยยาประจุไข้ 10 จำพวก และแก้บวม 10 จำพวก

14. พระคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย มี 2 เล่ม

เล่ม 1 ว่าด้วยแพทย์ไม่รู้สมุฏฐานและรู้สมุฏฐาน จนถึงว่าด้วยกองกาลสมุฏฐาน

เล่ม 2 ว่าด้วยสมุฏฐานทวโทษ จนถึงมหาพิกัตตรีผลา ตรีกะตุกเป็นยาแก้สมุฏฐาน

15. พระคัมภีร์อภัยสันตา ว่าด้วยลักษณะต่างๆ จบบริบูรณ์(มียาแก้)

แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์

แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ก็เป็นตำราแพทย์โบราณฉบับหลวง ซึ่งมีที่มาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้รวบรวมคัมภีร์แพทย์แผนโบราณ และตำรายาพื้นบ้านของไทย และตรวจสอบชำระให้ตรงกับฉบับดั้งเดิม ในปีพ.ศ. 2413

หลังจากนั้น ในปีพ.ศ. 2432 พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนราชแพทยาลัยขึ้น ในโอกาสนี้ก็ได้จัดพิมพ์ตำราแพทย์หลวงสำหรับโรงเรียนขึ้นใช้เป็นครั้งแรก โดยจัดพิมพ์เป็นตอนๆ เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2438 ตำราแพทย์เล่มแรกนี้ก็คือ “แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์” แต่ในขณะนั้นก็ยังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากต้นฉบับตำรานี้ประกอบด้วยเนื้อหาที่รวบรวมไว้อย่างกว้างขวางรวม 14 คัมภีร์ แต่ด้วยงบประมาณที่จำกัดและมีอุปสรรคอื่นๆ ทำให้การจัดพิมพ์ครั้งแรกนี้พิมพ์ได้เพียง 3 เล่มเล็กๆ แล้วก็หยุดการพิมพ์ไป

ต่อมาเมื่อ พระยาพิศณุประสาทเวช(คง ถาวรเวช) หรือ “หมอคง” ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแพทย์แผนไทยใน คณาจารย์ของ “ราชแพทยาลัย” และต่อมาท่านได้เป็นผู้จัดการโรงเรียนเวชสโมสรเห็นว่า บรรดาราษฎรไทยที่ป่วยไข้ต้องรู้จักวิธีรักษาตนเอง การจะเสาะแสวงหาตำราแพทย์ซึ่งมีอยู่น้อยมากลือกักเข้าไปไม่ทันการ พระคัมภีร์ของหลวงที่ตรวจสอบถูกต้องก็ใช้กันในหมู่แพทย์หลวงเท่านั้น ประชาชนทั่วไปมีโอกาสใช้น้อย ดังนั้นท่านจึงนำความกราบบูลขอประทานพระอนุญาต สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณในเวลานั้น พิมพ์คัมภีร์แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับหลวง 2 เล่มจบ ให้เป็นตำราแพทย์แผนไทยของเราเองและได้รับพระฉันทานุมัติให้จัดพิมพ์อย่างสมบูรณ์เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2450 แต่นั้นมา แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับหลวงที่เรียบเรียงและจัดพิมพ์ ก็ได้รับการจัดพิมพ์ขึ้นใหม่อีกหลายครั้ง

หนังสือ แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1 ประกอบด้วย

1) “คัมภีร์ฉันทศาสตร์” ซึ่งเป็นตำราที่สังเคราะห์ขึ้นจากเนื้อหาอันหลากหลายที่มีอยู่ในคัมภีร์เวชกรรมและเภสัชกรรมโบราณ โดยองค์รวมของคัมภีร์ จัดว่าเป็นคัมภีร์ที่รวมสาระของหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ของทุกคัมภีร์มารวมไว้ที่คัมภีร์แรกนี้

2) “พระคัมภีร์ปฐมจินดาร์” เป็นคัมภีร์หลักของแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ว่าด้วยเรื่องพรหมบุโรหิต โลหิตระดูสตรี ครรภทวารกำเนิด ชีวโกมารภักแพทย์ ครรภรักษา ครรภวิปลาต ครรภปริณมถล ครรภประสูติ และตำรายากุมาร รวมไปถึงว่าด้วย กุมารคลอด วิธีฝังรก กุมารอยู่ในเรือนเพลิง(มารดาอยู่ไฟ) ลักษณะต่างๆ สำหรับเด็กเกิดในแต่ละวัน ตำราแก้ซาง ว่าด้วยกัมมิชาติ(พยาธิ) และตานชนิดต่างๆ พร้อมทั้งตำราแก้โรคต่างๆ ข้างท้ายลักษณะอาการโรคทุกโรคที่ระบุไว้อย่างละเอียด

3) “พระคัมภีร์ธาตุวิภังค์” ว่าด้วยธาตุพิการตามฤดู ลักษณะธาตุทั้งสี่ที่พิการ

4) “พระคัมภีร์สรรพคุณ(แลมหาพิภัก)” ว่าด้วยคุณแห่งเครื่องยาแลสมุฏฐานแห่งโรค นามพิภัก กระสายยา รวมไปถึง คัมภีร์สรรพคุณยาแก้ไข้พิษ

ส่วนแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์เล่ม 2 มีคัมภีร์หลักซึ่งสำคัญที่สุดคือ 5) “พระคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย” ถือเป็นหัวใจสำคัญที่สุดในการวินิจฉัยโรค นอกจากนั้นก็ประกอบด้วยคัมภีร์แพทย์ที่มีความสำคัญยิ่งอีกหลายคัมภีร์ ได้แก่

6) “พระคัมภีร์วรโยคสาร” ว่าด้วย องค์แพทย์ สรรพคุณ วิจิกจนาวิธี และอันนะปาณะวิธี

7) “พระคัมภีร์มหาโชติรัตน์” ว่าด้วย กำเนิดโลหิตระดู สรรพยาต่างๆ กองธาตุโดยสังเขป และยาแก้สาธารณะโลหิต

- 8) “พระคัมภีร์ชวदार” ว่าด้วย โรคเกิดในกองลมต่างๆ
- 9) “พระคัมภีร์โรคนิทาน” ว่าด้วย ธาตุทั้ง 4
- 10) “พระคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์” ว่าด้วย ฤดูเดือน และธาตุวิปลาส รวมถึงสมุฏฐานโรค
- 11) “พระคัมภีร์ธาตุบรรจบ” ว่าด้วย มหาภูตรูป ลักษณะโรค และยาแก้โรคอุจจาระธาตุ
- 12) “พระคัมภีร์มูจฉापักขันธิกา” ว่าด้วย ทุลาวะสา 4 มุตรฆาฏ 4 มุตรภณ 4 โทสันทะฆาฏ ตรีสันทะฆาฏ องคสูตร 4 โรคปัสสาวะสตรี โทษโลหิตสตรี อุปทม นิว และบุรุษเป็นไส้ด้วนไส้ลาม
- 13) “พระคัมภีร์ตักกะศิลา” ว่าด้วย ไข้เหนือ ไข้พิษ ไข้กาฬ ไข้ลากสาต ประดง เหือด หัด ผีกาฬ ไข้กระโดง ไข้หวัด
- 14) “พระคัมภีร์ไภษย” ว่าด้วย โรคไภษย 26 จำพวก และยาแก้โรคไภษย

ตำราการแพทย์ไทยเดิม(แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์)ฉบับอนุรักษ์

หนังสือตำราการแพทย์ไทยเดิม เป็นตำราการแพทย์เกิดจากที่ทบทวน คัดเลือก และเรียบเรียงเนื้อหาวิชาการของคัมภีร์ต่างๆ โดยจะรักษาข้อความและคำศัพท์เดิมไว้ให้มากที่สุด เช่น โรคเดียวกันที่บรรยายไว้ในตำราต่างๆ แตกต่างกัน ก็จะคัดเลือกเก็บไว้เฉพาะส่วนที่ดีที่สุด ส่วนข้อความที่ไม่ชัดเจนก็จะทำเป็นเชิงอรรถ อธิบายขยายความให้กว้างขวาง

ในการจัดทำตำราการแพทย์ไทยเดิมนี้ ได้ใช้ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์เป็นหลัก และนำข้อมูลจากเล่มอื่นๆ มาเป็นส่วนประกอบเพื่อเทียบเคียงข้อความที่เป็นปัญหาให้สื่อความเข้าใจได้ถูกต้อง เช่น คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม 1-3 ของขุนโสภิตบรรณลักษณ์(อำพัน กิตติขจร) ตำราประชุมแผนผี ในคัมภีร์ไพจิตรมหาราชและทิพยมาลา เวชศาสตร์วินณา เล่ม 1-5 ของพระยาประเสริฐสาตราตรง(หนู) ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม(วัดโพธิ์) เป็นต้น โดยแบ่งเนื้อหาได้ 13 คัมภีร์ ดังนี้

1. คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย
2. คัมภีร์โรคนิทาน
3. คัมภีร์ธาตุวิภังค์
4. คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์
5. คัมภีร์ประณมจินดา
6. คัมภีร์ฉันทศาสตร์
7. คัมภีร์มหาโชตรัต
8. คัมภีร์ธาตุบรรจบ
9. คัมภีร์มูจฉापักขันธิกา
10. คัมภีร์ชวदार
11. คัมภีร์ตักกะศิลา

12. คัมภีร์กษัย

13. คัมภีร์สรรพคุณยา

เวชศาสตร์วิวัฒนาการ

หนังสือเวชศาสตร์วิวัฒนาการ ตำราแพทย์แบบเก่า เกิดจากท่านอาจารย์คุณพระประสิทธิ์วิฑูรยา(คุณหมอหนู) ได้รับตำแหน่งนายแพทย์ใหญ่ในโรงพยาบาลศิริราช ต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาประเสริฐ ศาสตร์ธำรง ท่านเจ้าคุณได้เรียบเรียงตำราแพทย์ชื่อ *เวชศาสตร์วรรณนา* เพื่อใช้สอนแก่นักเรียนแพทย์ในโรงเรียน ราชแพทยาลัย เมื่อปีพุทธศักราช 2432 ต่อมาคุณสุ่ม วรกิจพิศาลผู้เป็นบุตร ได้นำออกพิมพ์จำหน่ายเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2450 โดยทั้งชุดมีทั้งหมด 5 เล่ม แต่ละเล่มมีเนื้อหา คัมภีร์ดังนี้

เล่มหนึ่ง

1. คัมภีร์ฉันทศาสตร์ ว่าด้วยการสั่งสอนหมอ กายนคร สำรอก 8 ประการ กำเนิดน้ำมันดีแลชั่ว ทราง(ช้าง) ชีพจร ธาตุทั้ง 4 ปวง 8 ประการ ใช้ตักกะศิลา วิธีดูไข้ อติสาร และมรณญาณ
2. คัมภีร์สรรพคุณ ว่าด้วยต้นไม้ ใบยา แลคุณโอสถ
3. คัมภีร์ธาตุวิภังค์ ว่าด้วยธาตุวิการ แลยาแก้ในกองธาตุ

เล่มสอง

4. คัมภีร์ธาตุวิภังค์
5. คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย
6. คัมภีร์จะละนะสังคะหะ
7. คัมภีร์ชวदार
8. คัมภีร์ทุลาสา
9. คัมภีร์ตักกะศิลา
10. ตำราลักษณะโรคจุกจระธาตุโดยสังเขป

เล่มสาม

11. คัมภีร์ประณมจินดา ว่าด้วยพรหมบุโรหิต(ต้นเหตุที่มนุษย์เกิด) โลหิตระดุสตรี้ ชีวโกมารภักจแพทย์ ครรภทวารกำเนิด ครรภรักษา ครรภวิปลาส ครรภปริณมณฑล ครรภประสูติและยาสำหรับกุมาร ยาสำหรับรักษาโรคต่างๆ แห่งกุมาร กุมารคลอด วิธีฝังรก กุมารอยู่ในเรือนไฟไม่สบายและยาสำหรับแก้ ปีกเกิดแห่งกุมาร สังโยชน์ ลักษณะสตรี รสน้ำมันดีและชั่ว ยาประสะน้ำมันประจุโลหิตและบำรุงธาตุแมนม ลักษณะปักษีและยาแก้ปักษี รูปลักษณะกุมาร ยาแก้ น้ำมันโทษ ลักษณะสัณฐานขางต่างๆ กำเนิดขางไฟ ขางน้ำ ขางแดง ขางสกอก ขางวัว ขาง

³ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ ๑๒ ปี อาการของโรคมีหลายอย่าง เช่น ตัวร้อน เชื้อมซึม ปากแห้ง อาเจียน บริโภคอาหารไม่ได้ ท้องเดินและที่สำคัญจะมีเม็ดขึ้นตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย ในปากในคอ ล้นเป็นฝ้า เป็นต้น โรคขางมีหลายลักษณะหลายชนิด จำแนกออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ๒ กลุ่มคือ ขางเจ้าเรือน และขางจร (๑)ขางเจ้าเรือนหรือขางกำเนิด คือโรคขางที่เกิดกับกุมารเมื่อยังอยู่ในครรภ์มารดาตั้งแต่ตั้งครรภ์ได้ ๓ เดือนจนถึงอายุได้ ๕ ขวบ จึงจะพ้นระยะโทษของโรคขางเจ้าเรือนและต่อไปจะกลายเป็นโรคตาน (๒)ขางจรหรือขางแทรก คือโรคขางที่บังเกิดเป็นแทรกขึ้นระหว่างโรคขางเจ้าเรือน ขางจรนี้จะเป็นอย่างจนถึง

ข้าง ขางขโมย สรรพยาสำหรับโรคกุมารทั้งปวง ลักษณะขางไฟและขางจรสำหรับเด็กเกิดวันอาทิตย์ ลักษณะขางน้ำ และขางจร หละ⁴ ละออง⁵ สำหรับเด็กเกิดวันจันทร์ ลักษณะขางโคและขางจร หละ ละออง และลมขาง สำหรับเด็กเกิดวันพฤหัสบดี ลักษณะขางข้าง หละ และลมขาง สำหรับเด็กเกิดวันศุกร์ ลักษณะขางแดงและขางจร หละ ละออง สำหรับเด็กเกิดวันอังคาร

เล่มสี่

11. คัมภีร์ประณมจินดา (ต่อ)
12. คัมภีร์มหาโชตรัต
13. คัมภีร์โกษย

เล่มห้า

14. คัมภีร์อภัยสันตา ว่าด้วยเรื่อง ต้อ ต่างๆ
15. คัมภีร์มัชชสาระวิเชียร ว่าด้วยเรื่อง ลม 10 ประการ
16. อุทรโรค ว่าด้วยเรื่องโรคในอุทร(โรคในช่องท้อง) 18 ประการ
17. คัมภีร์มุขโรค ว่าด้วยเรื่องเกิดในลำคอและปาก 19 ประการ
18. คัมภีร์อติสาร ว่าด้วยโรคลงท้องต่างๆ
19. คัมภีร์มรณสูตร ว่าด้วยเมื่อจะมรณะให้นิมิตเห็นต่างๆ

อีกสองเรื่องเป็น ตำรายาตรีต ว่าด้วยยาสำหรับแก้โรคต่างๆ และตำรายาพิเศษค้ำกลอน ว่าด้วยยาพิษของท้าวโคธเอกสารโบราณตำรายาทองถิ่นภาคตะวันตกกับตำราฉบับหลวง

เอกสารโบราณตำรายาทองถิ่นมีความแตกต่างจากคัมภีร์ตำรายาฉบับหลวงอยู่ตรงที่ฉบับท้องถิ่นไม่ได้มีการแยกเนื้อหาคัมภีร์เป็นเล่มๆ อย่างชัดเจน แต่มักจะเขียนรวมไปกับคัมภีร์เล่มอื่นในเล่มเดียวกัน บางครั้งก็เขียนบอกชื่อไว้คัมภีร์ไว้บ้าง บางครั้งก็ไม่ได้บอกชื่อไว้ บางครั้งก็เขียนต่อเนื่องกันไปเหมือนว่าเป็นคัมภีร์เดียวกัน ซึ่งผู้บันทึกและผู้ใช้ก็ต้องมีความรู้แตกฉานคัมภีร์ต่างๆ เป็นอย่างดี

อายุ ๑๒ ปีจึงจะพ้นจากโทษของโรคขาง โรคขางเจ้าเรือนและขางจรทั้ง ๒ ชนิดนี้มีแม่ขางเป็นที่สังเกต แม่ขางคือเม็ดพิษผุดขึ้นมาเป็นกลุ่มกับมีบิวารกระจายอยู่โดยรอบ บริเวณที่แม่ขางขึ้นจะเป็นส่วนที่มีพิษมากและมีอาการต่างๆ กันตามลักษณะของขางแต่ละชนิด แพทย์โบราณให้ข้อสังเกตไว้ว่า โรคขางที่เป็นกับเด็กนั้นมีลักษณะอาการของโรคต่างกันตามวันเกิดของเด็ก กับยังมีโรคหละ ละออง และลมเกิดเพื่อขางประจำวันต่างๆ อีกด้วย.

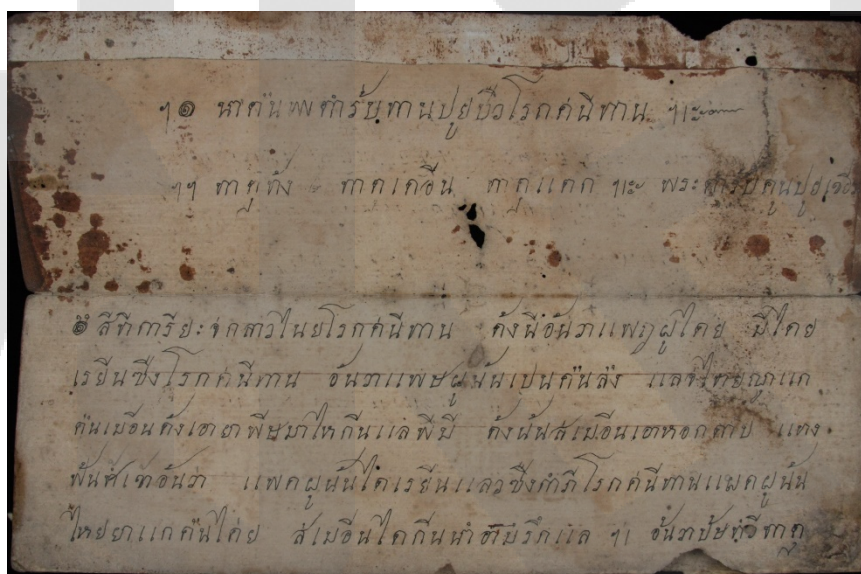
⁴ ชื่อโรคของเด็กชนิดหนึ่ง เกิดแก่เด็กที่ยังอยู่ในเขตเรือนไฟ เมื่อเด็กออกจากเรือนไฟแล้วหรืออายุ ๓ เดือนขึ้นไปจะไม่ค่อยเป็นหละแต่เรียกว่าโรคขาง อาการของโรคหละจะเป็นต่อเนื่องมาจากโรคละออง โดยมีอาการรุนแรงมากขึ้น ลื่นที่เป็นฝีขาวนั้นจะเป็นแผ่นหนาเห็นเป็นคราบ ขาว กับมีเม็ดพิษผุดขึ้นเป็นยอดแหลม มี ๘ ชนิด คือ ยอดเหลือง แดง ดำจุดน้ำหมึก เขียวจุดสีไปไม่มีสายโลหิต ดำดั่งสินิล ดำแดงดำดั่งสีลูกหว้าห้าม สีคราม ขาว และไม่มียอดแต่แดงทั่วทั้งปาก อาการของโรคหละมีชื่อเรียกต่างกันดังตัวอย่างต่อไปนี้ หละอุทัยกาฬ หละเนรกันถึหรือถิลเพลิง หละแสงพระจันทร์ หละนิลกาฬ.

⁵ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนโตใหญ่ เกิดจากความร้อนในร่างกาย ส่งไอความร้อนขึ้นจากภายในช่องท้องขึ้นมา ทำให้เกิดเป็นฝีสีขาวๆ เกาอยู่บริเวณลิ้นและในปากมีสีต่างๆ ตามชนิดของโรค เช่น สีขาว เหลือง เขียว เป็นต้น โรคละอองเมื่อเป็นขึ้นแล้วทำให้รู้ว่าจะบังเกิดเป็นโรคหละหรือขางต่อไป.

เอกสารโบราณตำรายาภาคตะวันตกบางรายการก็ระบุชื่อคัมภีร์หรือชื่อเรื่องไว้ เขียนระบุไว้ที่หน้าปก หรือหน้าต้นของสมุดบ้าง บางรายการก็อยู่ในเนื้อหาต้นในของสมุด บางรายการไม่ได้ระบุชื่อไว้เลย จึงต้องอาศัยการอ่านเนื้อหาอย่างจริงจัง ต้องปริวรรต-แปล ออกมาก่อนจึงจะรู้ว่าเป็นเรื่องใด อยู่ในคัมภีร์ใด ฉะนั้นในขั้นตอนของการให้ชื่อเรื่องเอกสารประเภทตำรายาของฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย ถ้าพบชื่อเรื่องหรือชื่อคัมภีร์ก็สามารถให้ชื่อได้เลย แต่ถ้าไม่พบก็จะให้ชื่อว่า “ตำรายา” ไว้ก่อนในเบื้องต้น

เมื่อสำรวจข้อมูลสำเนาดิจิทัลตำรายาในท้องถิ่นภาคตะวันตก แล้วพบว่ามียเอกสารหลายเล่มที่มีเนื้อหาตรงกับคัมภีร์ฉบับหลวง โดยบางเล่มนั้นก็ได้รับชื่อเอาไว้ ก็จะสามารถเปรียบเทียบกับตำราฉบับหลวงได้เลย แต่ส่วนใหญ่เอกสารมักจะไม่มีระบุชื่อคัมภีร์ไว้ จึงต้องอาศัยการอ่านสกัดจากเนื้อหาต้นในเอกสารฯ เพื่อให้ทราบชื่อเรื่องหรือหมวดคัมภีร์แพทย์

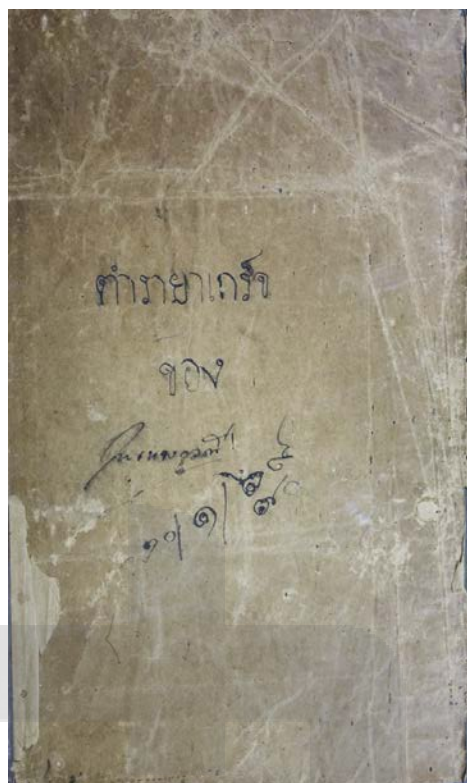
นอกจากนี้ยังพบเอกสารตำรายาที่ระบุชื่อบุคคลที่เป็นเจ้าของเอกสารฯ หรือเป็นเจ้าของตำรับสูตรยาสมุนไพรในเอกสารฯ นั้นๆ เช่น NPT001-012 โรคนิทานท่านปู่เขียน NPT005-012 ตำรายาสมิอิน NPT007-033 ตำรายาเกร็ดของหมอเห จงกลนี้ NPT011-007 ตำรายาสมิเอมเขียน NPT011-008 ตำรายาครุฑ NPT011-018 ตำรายาเกร็ดสมิกลิ่นสร้างไว้

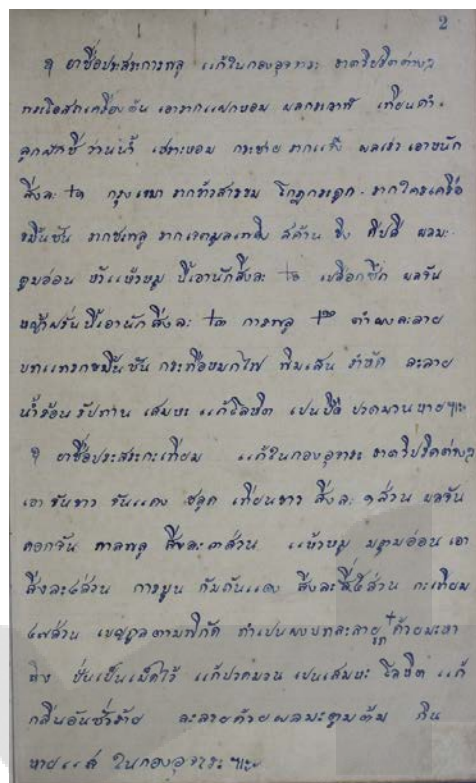
ภาพ 3 NPT001-012 โรคนิทาน พระตำรับท่านปู่เขียน ฉบับวัดท่าพูด อ.สามพราน จ.นครปฐม

เอกสารโบราณตำรายาที่พบ

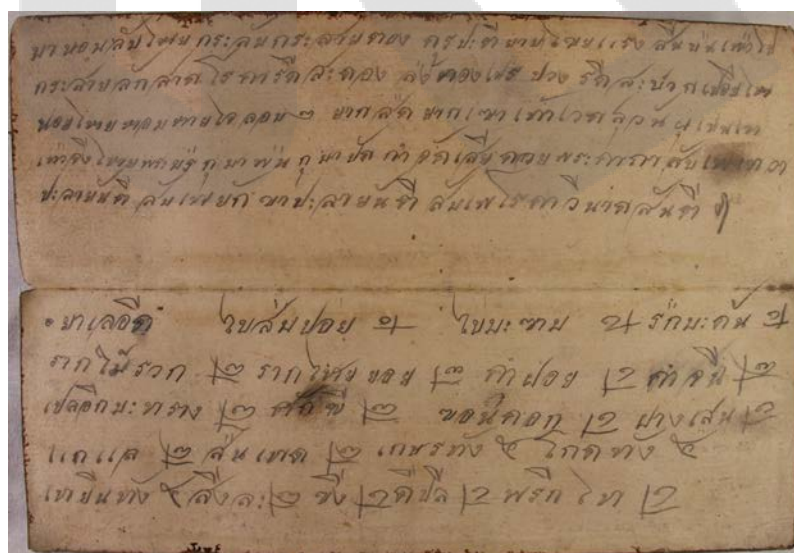
เอกสารโบราณประเภทตำรายาที่สำรวจพบนั้น เป็นเอกสารประเภทสมุดไทยและสมุดฝรั่ง ยังไม่พบต้นฉบับที่เป็นคัมภีร์โบราณ ส่วนใหญ่แล้วพบว่า เป็นสมุดไทยขาว สมุดไทยดำพบบ้างแต่น้อย สภาพเอกสารโดยรวมแล้วค่อนข้างไม่ดี เอกสารชำรุดฉีกขาดออกจากกันบ้าง บางเล่มถูกแมลงเจาะทำลายบ้าง เหลือเอกสารที่ยังครบเล่มสมบูรณ์เพียงไม่กี่เล่ม

ภาพ 4 สมุดฝรั่ง NPT007-033 ตำรายาเกร็ดของหมอเห
จงกลณี ฉบับบ้านหมอเห สายโกสินทร์

แต่ข้อดีของเอกสารตำรายาที่มีการบันทึกในลักษณะที่เป็นตำรับๆ ไป แต่ละตำรับไม่ค่อยมีความยาวมากนักไม่เหมือนกับงานวรรณกรรมอื่นๆ ทำให้ถึงแม้เอกสารจะชำรุดฉีกขาดไปบ้าง เนื้อหาก็ยังพอจับความได้ นอกจากนี้ด้วยความที่ตำรับยาแต่ละตำรับสั้น ไม่ยาวมาก จึงสามารถเขียนแทรกหรือเขียนเพิ่มเติมในภายหลังลงในสมุดไทยเรื่องอื่นๆ ที่ยังพอมีหน้าสมุดว่างอยู่ อาจเขียนด้วยดินสอดำ หรือหมึกสีอื่นๆ ที่แตกต่างไปจากเรื่องหลักของสมุดไทยเล่มนั้นๆ

ภาพ 5 ตำรับยาเลือด เขียนด้วยดินสอ แทรกอยู่ใน NPT004-004 ตำราโหราศาสตร์(พิธีจัดตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่)
ฉบับพิธีภักดีพื้นบ้านตลาดน้ำวัดลำพญา อ.บางเลน จ. นครปฐม ซึ่งเขียนด้วยหมึกสีดำ

บรรณานุกรม

หนังสือ

กรมศิลปากร. **ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 3**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2555.

กระทรวงศึกษาธิการ. **แพทยศาสตร์สงเคราะห์: ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ**.

กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542.

มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิม อายุรเวทวิทยาลัย (ชีวโกมารภักจ) . **ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทยศาสตร์ สงเคราะห์) : ฉบับอนุรักษ์**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมฯ และสถาบันพัฒนาการ สาธารณสุขอาเซียน. มหาวิทยาลัยมหิดล (ศูนย์พัฒนาสาธารณสุขมูลฐานอาเซียน), 2547.

สุมั วรกิจพิศาล(ผู้เรียบเรียง). **เวชศาสตร์วัฒนธรรม : ตำราแพทย์แบบเก่า เล่ม1-5**. กรุงเทพฯ : มปป.

สำเนาดิจิทัลเอกสารต้นฉบับ

ฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย. NPT001-012 โรคนิทาน พระตำรับท่านปู่เขียน. ศูนย์ มานุษยวิทยาสรีนทร(องค์การมหาชน).

ฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย. NPT004-004 ตำราโหราศาสตร์ ฉบับพิพิธภัณฑสถานบ้าน ตลาดน้ำวัดลำพญา. ศูนย์มานุษยวิทยาสรีนทร(องค์การมหาชน).

ฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย. NPT004-023 ตำรายา ฉบับพิพิธภัณฑสถานบ้านตลาดน้ำ วัดลำพญา. ศูนย์มานุษยวิทยาสรีนทร(องค์การมหาชน).

ฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย. NPT004-078 สุนัขทกุมาร ฉบับพิพิธภัณฑสถานบ้านตลาด น้ำวัดลำพญา. ศูนย์มานุษยวิทยาสรีนทร(องค์การมหาชน).

ฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย. NPT007-033 ตำรายาเกร็ดของหมอเห จงกลนี้ ฉบับบ้าน หมอเห สายโกสินทร์. ศูนย์มานุษยวิทยาสรีนทร(องค์การมหาชน).

บทความปริวรรต

จิรวรรณ มีมาก. ตำรายาโรคลม และการคลอดบุตร. สมุดไทยขาว. รหัสเอกสาร NPT003-010.

ดอกกรัก พยัคศรี. ตำรายา. สมุดไทยขาว. รหัสเอกสาร NPT001-010.

ดอกกรัก พยัคศรี. ตำราอาการ 32 ลักษณะไข้เหนือ. สมุดไทยขาว. รหัสเอกสาร NPT007-003

นิสา เขยกลั่น. ตำรายา ฉบับหมอเห สายโกสินทร์. สมุดไทยขาว. รหัสเอกสาร NPT007-018

ยุวเรศ วุทธิพล. ตำรายา. สมุดไทยขาว. รหัสเอกสาร NPT001-009

วชรพร อังกูรชัยชัย. ตำรายาโรคลม. สมุดไทยขาว. รหัสเอกสาร NPT001-008

ศิวพร เฉลิมศรี. ตำรายา. สมุดไทยขาว. รหัสเอกสาร NPT001-010